Il-Fosos tal-Floriana

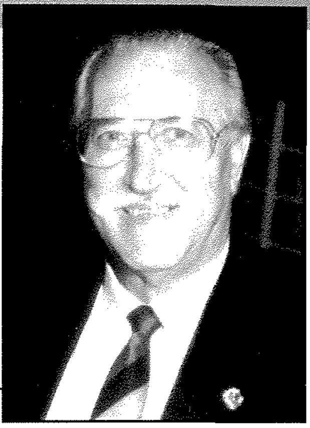

Kitba ta' Simon A. Bonello

Meta wieħed isemmi l-fosos f'moħħu tiġih il-Floriana. Mill-banda l-oħra, Maltin mhux Furjaniżi meta jsemmulhom il-Floriana moħħhom imur fi Pjazza San Publiju, jiġifieri Fuq il-Fosos, fejn jiġu organizzati, kif se naraw aktar 'il quddiem, attivitajiet ta' folol kbar ta' nies, għalhekk żgur li ħafna minna f'xi okkażjoni jew oħra marru fuq il-fosos tal-Floriana.

Il-Kavallieri ta' l-Ordni ta' San Ġwann, meta waslu Malta, ħasbu biex isiru fosos sabiex jinħażen il-qamħ. Dan sar għaliex dejjem kienu inkwetati minn xi assedju mit-Torok jew imblokk biex ħażniet ma jaslux f'pajjiżna. Naturalment, barra fosos inbnew ukoll imħażen kbar bħal dawk li hemm fix-Xatt ta' Pintu biex jiġu maħżuna bl-ikel. Il-fosos huma mħaffrin fl-art, forma ta' qanpiena u mgħottija b'tappiera kbira tal-ġebel biex meta kien ikun hemm il-qamħ il-fossa tiġi ssiġillata bis-siment biex la tidħol u lanqas toħroġ arja.

L-ewwel fosos li tħaffru kienu dawk fil-Vittoriosa u aktar tard fil-Belt Valletta meta din saret il-kapitali flok l-Imdina. Wara saru dawk il-fosos kbar (9) li nsibu aħna u sejrin lejn il-Kapuċċini. Ma' dawn inżidu dak fil-fetħa, illum magħrufa bl-isem ta' Pjazza Beatu Papa Ġwanni XXIII, u f'dik li kienet Pjazza Sir Filippo Sciberras, li llum m'għadhomx jeżistu minħabba li wara t-Tieni Gwerra Dinjija twaqqgħu biex inbena blokk bini ta' appartamenti, garaxxijiet u teatru taċ-ċinema (ħasra li dawn intradmu flok li setgħu ġew użati bħala bjar għall-ilma). L-appartamenti għadhom bin-nies iżda t-teatru llum qed jintuża bħala ħanut kbir tal-ħwejjeġ. Fosos oħra kienu jeżistu flok fejn illum hemm *Vincenti Buildings*.

Madankollu, l-aktar li jispikkaw huma l-75 fossa li hemm fi Pjazza San Publju. Dawn ma sarux kif ħafna jaħsbu mill-Kavallieri, iżda tħaffru fuq ordni ta' Richard More O'Farell, l-uniku gvernatur Kattoliku fi żmien il-ħakma Brittanika. O'Farell dam gvernatur bejn l-1847 u l-1851. Parti minn Pjazza San Publiju ma fihiex fosos, dan għaliex taħtha hemm parti minn ġibjun kbir li għadu jinġabar fih l-ilma. Erba' persuni tilfu ħajjithom Fuq il-Fosos (ta' quddiem il-knisja) meta waqgħet mina fit-Tieni Gwerra Dinjija. Jingħad (m'hemm xejn dokumentat) li dawn kienu suldati Ingliżi li ppruvaw idawru din il-mina li kienet nieżla bil-*parachute* biex ma taħbatx ma' l-art fuq il-parti esplossiva tagħha. Sfortunatament ma rnexxielhomx. Bħala tifkira, u jien rajtha b'għajnejja, fossa qrib fejn mietu dawn is-suldati ġiet skolpita f'forma ta' salib b'tifkira ta' dak l-inċident fatali iżda sfortunatament ukoll din il-fossa salib m'għadniex narawha.

Sas-snin sittin il-fosos kienu għadhom jintużaw, illum qed iservu biss biex ipoġġu fuqhom in-nies għall-risk fix-xhur tas-sajf.

Kien hemm ħaddiema speċjalizzati fil-mili u t-tbattil tal-fosos. Kienu jintramaw tliet seratizzi biex jagħmlu forma ta' tripied u magħhom kienet tiddendel tarjola biex faċilment jitniżżel u jittela' l-qamħ jew żrieragħ oħra. L-għodda użata, inklużi s-seratizzi u t-tarjoli, kienu jintrefgħu sakemm jerġgħu jintużaw taħt il-*Housecraft*, dik id-dar kbira li llum tintuża mid-Dipartiment ta' l-Edukazzjoni. Nittamaw li l-fosos ma jkollhomx aktar bżonn jintużaw għax jekk jiġri hekk dan ifisser li jkun ġej xi gwaj.

Ta' kurżità għal hafna huwa l-fatt li l-wiċċ tal-fosos fi Pjazza San Pubbliju huwa ta' livell ogħla mill-aktar parti baxxa tal-faċċata tal-knisja ta' San Publiju. Ir-raġuni hija għaliex dawn il-fosos saru wara li diġà kienet teżisti l-knisja meta allura ma kinitx kbira kif nafuha llum. Ħasra li sar hekk għax kieku l-knisja kien ikollha dehra isbaħ.

Kemm saru avvenimenti importanti fuq il-fosos (Pjazza San Publiju)? Diffiċli tagħmel malajr lista li tgħid li hija eżatta għax żgur li tħalli ħafna barra. Kienu ta' diversi xorta – reiġjużi – politiċi – mużikali, eċċ. Fil-fehma tiegħi l-aktar importanti u li ġibdu eluf ta' nies minn kull rokna ta' Malta u Għawdex kienu l-25 anniversarju tal-Kungress Ewkaristiku Internazzjonali (1913) fl-1938, il-Kungress Provinċjali Marjan (1949), il-Festi Ċentinarji flimkien tal-wasla f'pajjiżna ta' San Pawl u l-veskovat ta' San Publju (1960), l-Ewwel

Miġja tal-Papa Ġwanni Pawlu II f'Malta (1990) u t-Tieni Miġja ta' l-istess Papa fl-2001 meta allura bbeatifika tlieta minn ħutna Maltin, jiġifieri Dun Ġorġ Preca, il-Kjeriku Injazju Falzon u s-Soru Adeodata Pisani. F'kull okkażjoni msemmija, il-Fosos kienu ppakkjati b'folol kbar ta' nies.

Ta' min jgħid li skond kalkolu li darba kien sar, Pjazza San Publju tesa 100,000 ruħ. Dan qiegħed ngħidu biex insaħħaħ il-fatt ta' kemm attendew nies għal dawn l-avvenimenti reliġjużi.

Naturalment kien hemm okkażjonijiet reliġjużi oħra fuq skala nazzjonali li saru f'din il-pjazza kbira Furjaniża konnessi mad-Driegħ ta' San Franġisk Saverju (1924), il-Miġja tax-Xedaq ta' Sant'Antnin ta' Padova, l-Inkurunazzjoni tal-Madonna Damaxxena (1931), iċ-Ċentinarju ta' Santu Wistin, il-Konsagrazzjoni ta' Malta lill-Qalb Imqaddsa ta' Ġesù (1935), l-Inkurunazzjoni tal-Madonna tas-Saħħa (1948) meqjuma għand il-Patrijiet Franġiskani tar-Rabat u li kienet l-ewwel manifestazzjoni li saret wara t-Tieni Gwerra Dinjija, tal-Madonna tal-Karmnu, San Ġużepp tar-Rabat u l-Inkurunazzjoni tal-Madonna ta' Caraffa.

Mill-banda l-oħra kienu numerużi l-*meetings* politiċi kbar organizzati miż-żewġ partiti politiċi ewlenin. Saru anke wirjiet b'*shows* għall-karità u bi skop politiku. Avveniment li aħna l-Furjaniżi xejn ma ħadna gost bih kien il-kunċert mill-magħruf kantant u pjanista Elton John. Biex sar dan kellhom anke jingħalqu xi toroq bi skomdità għal ħafna sewwieqa fi triqthom lejn il-Belt Valletta. Il-Furjaniżi ma setgħux lanqas joqogħdu bilqiegħda fuq il-fosos f'dik il-parti li ġiet magħluqa għall-pubbliku.

Madankollu, iżda, tajjeb wieħed jgħid illi Pjazza San Publju (Il-Fosos) ġiet magħżula minn Elton John stess minħabba li kellha tiddominaha l-knisja arċipretali ta' San Publju. *Video* ta' dan il-kunċert intwera f'ħafna partijiet tad-dinja u b'hekk miljuni setgħu jammiraw is-sbuħija tal-faċċata tat-tempju maestuż tagħna ddedikat lill-Ewwel Isqof ta' Malta u wieħed mill-Patruni tal-gżejjer Maltin.

Huwa importanti li l-fosos li għandna fil-Floriana nibżgħu għalihom. Ma nħalluhomx jiddeterjoraw billi minn żmien għal ieħor issir manutenzjoni kemm fuq it-tapieri kif ukoll u l-art li tiċċirkondahom. Kien għoddha saret ħsara irreparabbli meta għal xi snin il-fosos ta' quddiem il-knisja saru *car park* kemm għall-karozzi kif ukoll għal trakkijiet.

Kien bit-tħabrik tas-*Civil Council* tal-Floriana li saru xatbiet biex ma tħallewx aktar jidħlu vetturi ta' kull xorta biex jipparkjaw. Illum ta' min jilmenta li meta tkun se ssir attività politika qed jitħallew jidħlu trakkijiet meta jkun qed jintrama l-armar għall-attività konċernata.

Bla dubju l-fosos li għandna fil-Floriana huma patrimonju. Kemm-il darba turisti jistaqsu x'inhuma dawn. Ħasra li ħafna drabi min ikun mat-turisti ma jispjegalhomx kif suppost, dwar għaliex saru, min għamilhom, x'kien jitpoġġa fihom, għadhomx jintużaw. Wisq nibża' li anke l-ġenerazzjonijiet preżenti ta' żgħażagħ u tfal ħadd ma qed jgħidilhom xejn għajr biex iservu ħalli wieħed joqgħod bilqiegħda fuqhom.

Fil-fehma tiegħi tkun idea tajba jekk almenu fossa waħda tiġi miftuħa għall-wiri, naturalment mgħottija b'xi materjal sod iżda trasparenti u ħdejha titqiegħed tabella b'kitba dwarha. Naħseb li din tista' tkun ukoll attrazzjoni turistika.